

ศิลปะ กับ ชีวิตสามัญชน

วิศิษฐ์ วังวิญญู

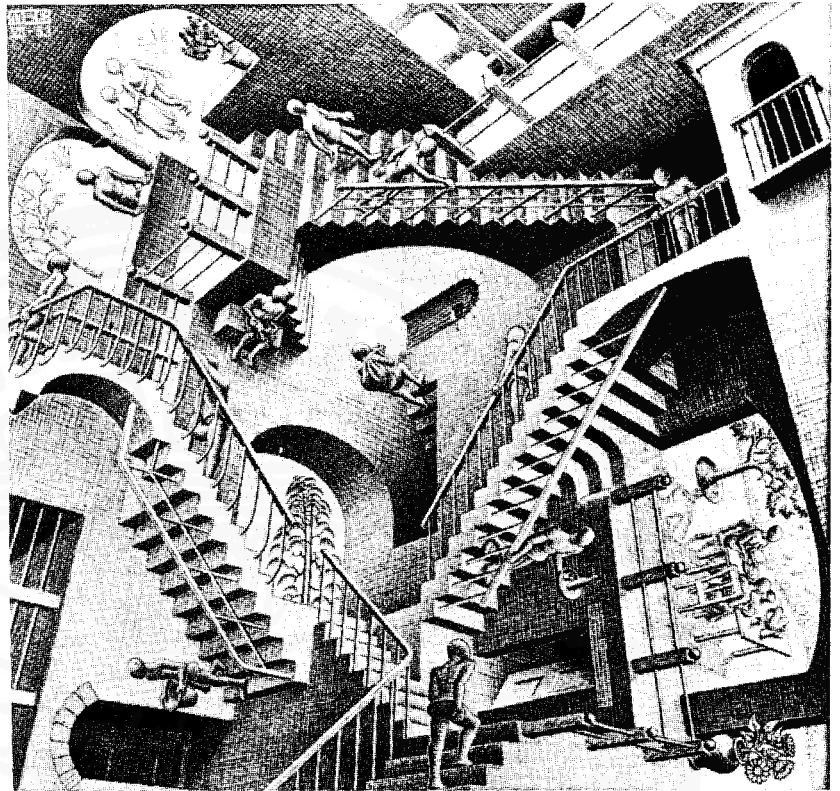
คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา

ในจุดเชื่อมต่อระหว่างศตวรรษที่สองกับที่สามของรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ กำลังแปรเปลี่ยนไปเป็นสังคมอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ในทางสังคม ชีวิตของคนส่วนใหญ่ ต้องตกอยู่ภายใต้การครอบงำของวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยม ในทางเศรษฐกิจ การเมือง โลกทรัพย์สินและอำนาจจะตกอยู่ในมือของคนจำนวนน้อย ปรากฏการณ์เช่นนี้เลวร้ายลงทุกที ทั้งนี้ก็เพราะสังคมอุตสาหกรรมบริโภคนิยมนี้ได้นำมาซึ่งระบบผู้เชื่องขานที่สลับซับซ้อน ระบบ

เช่นนี้ได้พรากเอาความรับผิดชอบขั้นพื้นฐานที่มนุษย์พึงจะมีต่อตัวเองและสังคม ออกไปจากพวกเขา จึงทำให้มนุษย์ส่วนใหญ่ ที่ข้าพเจ้าเรียกว่า สามัญชน ต้องใช้ชีวิตอยู่อย่าง “แปลกแยก” ตามคำนิยามของ ทอมัส เมอร์ตัน ที่ว่าความแปลกแยกคือการที่ “มนุษย์ได้ถูกจัดสรรหรือยอมถูกจัดสรร ให้อยู่ในสภาพที่เขาจะดำรงอยู่แต่เพียงเพื่อผู้อื่น โดยสิ้นเชิง”

จากจุดยืนของนิรันดรวาท (Perennialist) ข้าพเจ้าย่อมมองเห็นว่า มนุษย์ย่อมมีคุณลักษณะสากลอยู่อย่างหนึ่ง ในทุกยุคทุกสมัย แม้ในแต่ละยุคสมัย คุณลักษณะในเชิงประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของมนุษย์จะแปรเปลี่ยนไป แต่คุณลักษณะด้านที่เป็นสากลย่อมดำรงคงอยู่ ไม่แปรเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย ซึ่งกล่าวสั้น ๆ ได้ว่าสิ่งนั้นก็คือ **ความเป็นมนุษย์** แก่นแท้เช่นนี้ทำให้มนุษย์ มีความเป็นอยู่แตกต่างไปจากสัตว์ คือนอกจากมนุษย์จะมีคุณลักษณะทางชีวภาพเช่นเดียวกับที่สัตว์มีแล้ว มนุษย์ยังมีศักยภาพที่จะเข้าถึง ความดี ความงาม ความจริง อีกด้วย ศิลปะเองก็เป็นทั้งคุณลักษณะที่เป็นสากลของมนุษย์ อันได้แก่ ศักยภาพที่จะเข้าถึงความงาม และเป็นคุณลักษณะเฉพาะในแต่ละยุคแต่ละสมัย ที่มีจุดยืนทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไป ความเข้าใจศิลปะในด้านที่เป็นคุณลักษณะสากล ย่อมทำให้เราเห็นถึงบทบาทของศิลปะที่มีอยู่ในสังคมมนุษย์ในทุกยุคทุกสมัย และความเข้าใจศิลปะในด้านที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละยุคแต่ละสมัย ย่อมจะช่วยให้เราเข้าใจยุคสมัยนั้น ๆ ได้จากแง่มุมของศิลปะ

จะขอเริ่มจากศิลปะในด้านที่เป็นคุณลักษณะสากลก่อน ตลอดจนจะกล่าวถึงบทบาทที่ศิลปะมีต่อมนุษย์ และสังคมมนุษย์ไว้ด้วยอันจะโยงใยไปถึงประเด็นถัดไป นั่นคือศิลปะที่มองจากแง่มุมของแต่ละยุคแต่ละสมัย ตามความเข้าใจของข้าพเจ้า **ศิลปะในทางสากล** นั้นได้แก่ปรัชญาอันเกี่ยวแก่การสร้างสรรค์ทั้งหลาย โดยอาศัยวัสดุเป็นสื่อกลาง ทั้งนี้ก็เพื่อนำเอาศักยภาพที่มุ่งมาดปรารถนา ความงามให้ปรากฏเป็นจริงขึ้นมา ปรัชญานี้ก็คือความรู้ โดยความรู้นี้จะได้มาจากการได้สัมผัสโดยตรง จากการได้ปลูกปล้ำกับวัสดุที่จะสร้างสรรค์ เพื่อจะช่วยให้เกิดความเข้าใจให้ดียิ่งขึ้นข้าพเจ้าจะขอกล่าวโดยละเอียดถึงคุณลักษณะสากล

ภาพของ เอชเชอร์ : สัมผัสภาพ

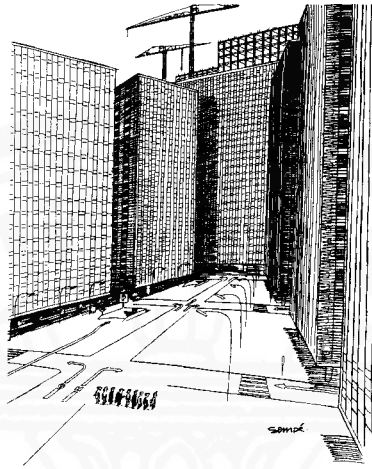
ของศิลปะ โดยทาง เป้าหมาย ศิลปะ คือ หนทางนำไปสู่เป้าหมายคือความงาม โดยที่ความงาม ความดี ความจริง เป็นสิ่งที่กลมกลืนสอดคล้องกันแนบแน่น ซึ่งในทางปรมาตม์ย่อมถือว่า สามด้านสามลักษณะนี้เป็นสิ่งเดียวกัน ที่ศิลปะจะเข้าถึงเป้าหมายนั้นได้ก็ด้วยวิธีการอันเฉพาะ มีลักษณะเฉพาะของศิลปะเอง ประการแรกที่สำคัญที่สุด ขบวนการของศิลปะเป็นขบวนการของความรู้แบบญาณทัศน์อันเป็นความรู้ที่ได้จากการสัมผัสโดยตรงซึ่งในเวลานี้ เอ็ดวิด เดอ โบโน ได้นำเสนอเรื่อง Lateral Thinking ซึ่งขอแปลว่า “**วิธีคิดตามแนวอนอน**” ก็คือคุณลักษณะเด่นของศิลปะ ที่เกี่ยวข้องเป็นประการแรกนี้เอง ขอขยายความต่อไปว่าความรู้ในแนวอนอน หรือความรู้ที่เกิดจากญาณทัศน์ หรือความรู้ที่ได้จากการสัมผัสโดยตรงนี้ เป็นความรู้ที่แตกต่างจากความรู้ที่ได้จาก **วิธีคิดในแนวตั้ง** กล่าวคือ ความรู้ที่ได้จากวิธีคิดในแนวตั้ง

นั้น เป็นความรู้ที่ได้จากวิธีการทางตรรกะ และคณิตศาสตร์อันเป็นฐานที่สำคัญยิ่งของความคิดความอ่านของอารยธรรมตะวันตกซึ่งมีจุดเด่นที่ประสิทธิภาพและ เป็นความรู้ที่สามารถส่งสมไว้ได้ในเชิงสัญลักษณ์ ความรู้นี้เรียกอีกอย่างว่าเป็น **ความรู้แบบพุทธิปัญญา** (intellectual knowledge) เป็นความรู้ที่ส่งสมไว้ได้จนเป็นปริมิตของความรู้ แต่ข้อเสียของความรู้แบบนี้ก็อยู่ที่ เป็นความรู้ที่จัดแบบแผนไว้แล้ว ย่อมตายตัว ยากแก่การที่จะเปลี่ยนแปลงแบบแผนใหม่ ในกรณีที่เกิดข้อมูลใหม่ ๆ ซึ่งทำให้แบบแผนเก่าใช้การไม่ได้ ในกรณีของการเปลี่ยนแปลงแบบแผนใหม่ ความรู้ในวิธีคิดตามแนวอนอนจะมีประโยชน์มากกว่าดัง โอน์ สไตน์เองก็ยอมรับว่า ความรู้ของเขาที่เกิดคิดแบบแผนทางทฤษฎีใหม่ได้นั้น เป็นความรู้ที่เกิดจากญาณทัศน์ (insight) ไม่ใช่ความรู้ที่เกิดโดยนัยแห่งตรรกะ แต่ความรู้ที่ได้จากญาณทัศน์หรือวิธีคิดตามแนว

นอน ก็มีจุดอ่อนอยู่ที่ประสิทธิภาพ ซึ่งก็ต้องอาศัยความรู้ที่ได้มาอีกทางหนึ่งเช่นกัน โดยสรุปแล้วความรู้ทั้งสองแบบนี้ ไม่ใช่ว่าด้านหนึ่งจะดีกว่าอีกด้านหนึ่ง เพราะต่างก็มีจุดอ่อนจุดแข็ง ปัญหาอยู่ที่ว่า เราจะสามารถนำความรู้ทั้งสองแบบมาใช้ อย่างประสานสอดคล้องกันได้อย่างไร เคน โบโนเอง ก็คิด ๆ อยู่ว่า การศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันจะเน้นวิธีคิดในแนวตั้งเสียมากกว่าจนขาดสมดุลที่ดีไป

เมื่อพิจารณาเรื่องราวของศิลปะ คุณลักษณะข้อแรกที่สำคัญมากก็คือ ศิลปะเป็นความรู้ในแนวฉายทัศนะ หรือเป็นความรู้ที่ได้มาจากวิธีคิดในแนวนอนนี้ ทั้งนี้พุทธปัญญา (intellectual) ก็มีบทบาทอยู่ในแวดวงศิลปะมาก เป็นพื้นฐานสำคัญในการสั่งสมความรู้พื้นฐานทางศิลปะ อันทำให้ศิลปะที่ยิ่งใหญ่ทั้งหลายก่อรูปก่อร่างขึ้นมาได้ แต่ก็ไม่ใช่องค์ประกอบอันเป็นจุดเด่นของศิลปะ เพราะศิลปินจะต้องคำนึงถึงการแสวงหาแบบแผนของความสัมพันธ์ใหม่ของเส้น สี ทรง และอื่น ๆ ที่มีความแตกต่างกันนั้น อยู่ตลอดเวลา การสร้างแบบแผนใหม่ของความสัมพันธ์ในสิ่งที่แตกต่างกัน คือประเด็นหลักของศิลปะซึ่งเป็นวิธีคิดในแนวนอนนั่นเอง

คุณลักษณะที่สองที่เป็นคุณลักษณะสากลของศิลปะก็คือ การที่จะต้องปลูกปล้ำอยู่กับวัสดุ เทียบได้กับสติที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับการครองชีวิต และความประพฤติในชีวิตประจำวันโดยตรง ศิลปะก็เข้าไปเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์วัสดุทั้งหลายโดยตรง กล่าวโดยแยกแยะได้ว่า หนึ่ง ศิลปะต้องเป็นไปโดยทางรูปธรรม คือต้องลงไม้ลงมือกับวัสดุ แม้แต่ดนตรีซึ่งนักวิจารณ์ศิลป์ มักจะมองว่าเป็น ศิลปะแขนงหนึ่งที่พิเศษออกมาคือเป็นการสื่อด้วยนามธรรมโดยตรง เพราะความเข้าใจแต่เดิมในเรื่องเสียงต่างไปจากความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์ที่มีต่อเสียงในเวลานี้ เพราะที่จริงเสียงก็เป็นรูปธรรมอย่างหนึ่ง ความเป็นนามธรรมของเสียงจะเกิดขึ้นก็

ต่อเมื่อมีความสัมพันธ์ระหว่างเสียงที่มีคุณลักษณะต่าง ๆ กัน แต่เสียงก็คือวัสดุที่ศิลปินจะต้องปลูกปล้ำ เพื่อแสวงหาแบบแผนในความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ของเสียงที่แตกต่างกัน การปลูกปล้ำกับวัสดุที่เป็นคุณลักษณะที่สองนี้ สามารถແจกแฉงเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้นได้สองทาง คือการปลูกปล้ำนั้นในประเด็นที่หนึ่ง เป็นเรื่องที่เป็นไปในปัจจุบันขณะ หรือที่สามารถสัมผัสทางศาสนธรรมมาใช้ได้ว่า ปัจจุบันธรรม ประเด็นที่สอง การปลูกปล้ำหมายถึงการเสี่ยง ก็จะต้องมีการเสี่ยง เมื่อศิลปินจะลงมือกับงานนั้น เขาจะมีแบบคร่าว ๆ ของผลงานนั้นปลายอยู่ในใจ แต่เมื่อลงมือปลูกปล้ำ เขาจะอยู่กับ ปัจจุบัน โดยเขาจะสอดส่ายและพร้อมที่จะทดลองวิธีการใหม่ โดยจะต้องเสี่ยง ในที่สุด เมื่อผลงานเสร็จออกมาแล้ว สิ่งที่เขาสร้างขึ้นอาจจะหนีห่างออกไปจากภาพร่างเดิมเสียไกลเลยก็เป็นได้ คือการปลูกปล้ำนั้น เน้นเรื่อง ปัจจุบัน และการเสี่ยง

ประการสุดท้าย คุณลักษณะสากลของศิลปะที่แยกออกมากล่าวเป็นอีกข้อหนึ่งก็คือเรื่องของ วัสดุ คือศิลปะจะต้องเกี่ยวข้องกับวัสดุ กุมารา สวามี นิยามคำว่า ศิลปะ ว่าเป็น ปรินชาญาณแห่งการ

สร้างทั้งปวง คือการสร้างทุกอย่างตั้งแต่ ม้านั่ง ไปจนถึงโบสถ์ หรือพระพุทธรูปก็ตาม ก็ต้องอาศัยปรินชาญาณทั้งนั้น โดยนัยนี้สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นทั้งปวงจึงมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะอยู่

ทีนี้ถ้าเรามามองความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะสามประการนั้น เราจะสามารถมองเห็นถึงบทบาทของศิลปะที่มีต่อมนุษย์และสังคมมนุษย์ *ประการแรก* ศิลปะน่าจะปลูกฝังคุณลักษณะสร้างสรรค์ขึ้นในตัวมนุษย์ เพราะศิลปะจะทำให้มนุษย์อยู่กับปัจจุบัน กล่าวเสียก็กล่าว และด้วยวิธีคิดตามแนวนอน ที่มนุษย์ได้จากขบวนการทางศิลปะ มนุษย์ย่อมเห็นข้อบกพร่องของแบบแผนที่ตายตัว มนุษย์ย่อมจะมองไปยัง การสร้างสรรค์แบบแผนใหม่ ๆ และการแสวงหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ในรูปแบบใหม่ ๆ *ประการที่สอง* เนื่องจากศิลปินจะต้องเกี่ยวข้องกับการสร้าง ศิลปะก็มักจะเข้าไปแทรกซึมอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมที่จะเอื้ออำนวยให้มนุษย์ค้นคิดศักยภาพของตนเองออกมา โดยเฉพาะทางด้านความงามที่สามารถโยนไปถึงความดี และความจริงได้ *ประการที่สาม* เนื่องจากศิลปะจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับการสร้างเช่นกัน หากมองระดับจุลภาค โดยมองไปที่ปัจเจกบุคคล เป็นไปได้หรือไม่ที่งานในชีวิตของมนุษย์จะผนวกเอาคุณลักษณะของศิลปะเข้าไว้ด้วย เพื่อพัฒนาปัจเจกภาพของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ได้พัฒนาขึ้นอย่างครบถ้วน โดยไม่ใช่พัฒนาขึ้นแต่ด้านใดด้านหนึ่งอย่างเกินพอดีอย่างที่เห็นและเป็นอยู่ในขณะนี้ นั่นหมายถึงการพุ่งลงไปสู่สังคมอุตสาหกรรมว่าเป็นไปได้หรือไม่ ที่มนุษย์จะสามารถค้นคิดสังคมใหม่ หลังยุคอุตสาหกรรมขึ้นมาได้ โดยผนวกเอาจุดอ่อนจุดแข็งของสังคมยุคกลางที่ยกเรื่องจิตใจเป็นใหญ่กับสังคมอุตสาหกรรมที่ยกเอาเรื่องวัตถุเป็นใหญ่เข้าด้วยกัน เพื่อแสวงหาสังคมใหม่ที่ดีกว่า เพราะเมื่อเราเห็นว่า ยุคกลางเป็นยุคมืดทางพุทธปัญญา นั้น

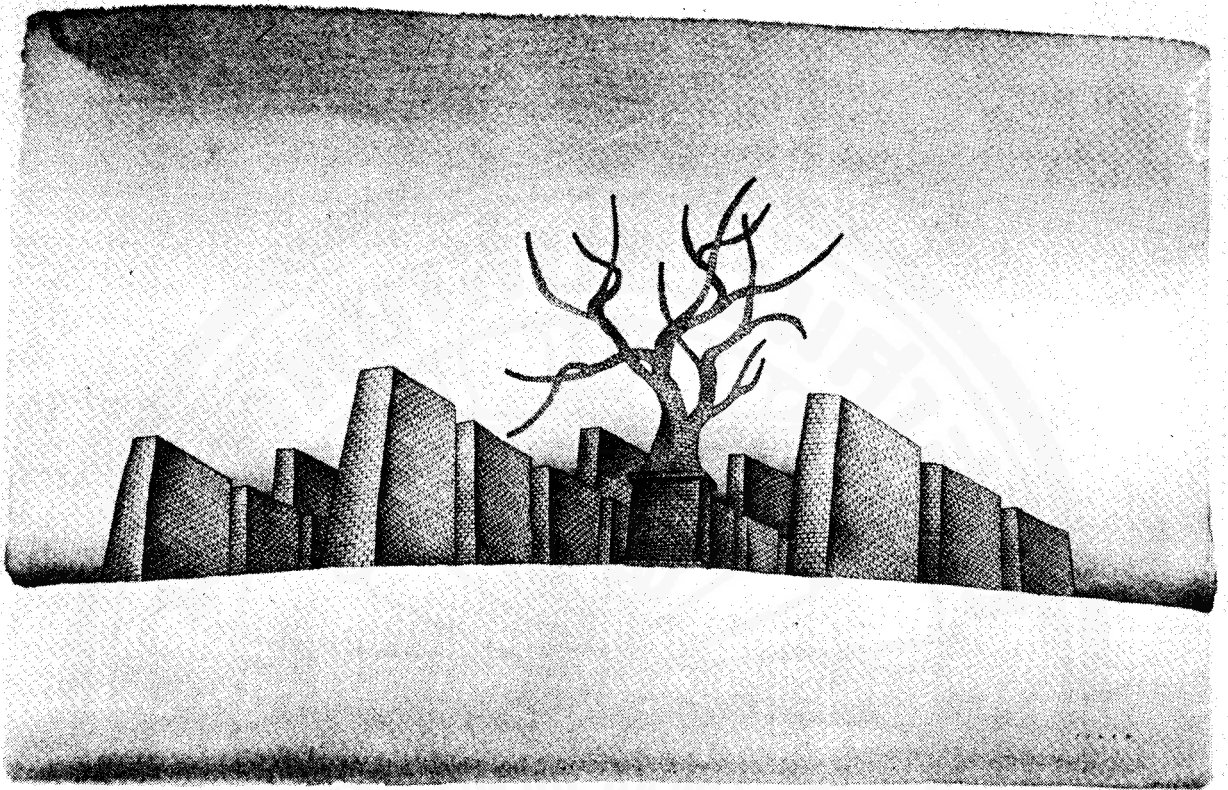
ประการแรก ซึ่งเป็นประการสำคัญที่สุด ในจุดอ่อนของระบบอุตสาหกรรมก็คือ *วิถีคิดในแนวตั้ง* ความจริงวิถีคิดในแนวตั้ง เป็นจุดแข็งของระบบอุตสาหกรรม แต่ในขณะเดียวกัน ก็เป็นจุดอ่อนที่สำคัญ วิถีคิดในแนวตั้งนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิถีคิดที่อาศัยความเป็นเหตุเป็นผลที่เรียกว่า Rationalization นี่เป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม ความคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลเช่นนี้ มีมาแต่ยุคกลาง หากเป็นการผนวกวิถีคิดเป็นเหตุเป็นผลของกรีกโดยเฉพาะอย่างยิ่งอริสโตเติล เข้ากับรหัสัย (mysticism) ของศาสนาคริสต์ ที่สืบสายอารยธรรมจากอารยธรรมยูดา ในขณะที่ยุคกลางมองไปที่สวรรค์ในโลกหน้า แต่ยุคอภินิพิต (Renaissance) อันเป็นรากฐานของการปฏิวัติอุตสาหกรรม กลับมองไปที่สวรรค์บนพื้นพิภพ ทางหนึ่งยกชูเรื่องของจิตใจอยู่เหนือวัตถุ ทางหนึ่งยกชูวัตถุอยู่เหนือเรื่องของจิตใจ ทั้งนี้การยกชูเช่นนี้เป็นไปอย่างมีเหตุมีผล โดยนัยแห่งตรรกะ อันเป็นวิถีคิดในแนวตั้ง ซึ่งแยกชัดเป็นขาวเป็นดำ เอาอย่างหนึ่ง แยกอีกอย่างหนึ่งออกไป อารยธรรมตะวันตกจึงเปรียบได้กับลูกศรพุ่งนาฬิกาที่แกว่งสุดไปทางหนึ่งด้วยเหตุผล และแกว่งสุดมาอีกทางหนึ่งด้วยเหตุผลเช่นกัน จุดแข็งของอารยธรรมสายนี้ ก็คือจุดแข็งของวิถีคิดในแนวตั้ง ที่สามารถสร้างแบบแผนทางความคิดที่มีประสิทธิภาพและทรงพลัง จุดอ่อนก็อยู่ที่ความคับแค้น ที่มองมนุษย์แต่เพียงด้านใดด้านหนึ่ง โดยไม่สามารถหาสมดุลให้กับความหลากหลายของคุณลักษณะในตัวมนุษย์ได้ ในยุคกลางมนุษย์ยังถูกกดดันอย่างเกินพอดีที่ไม่ให้สนใจในเรื่องวัตถุ และเนื้อหนังพ้อ ๆ กับที่ในยุคปัจจุบัน เขาก็พากันไม่ได้ใส่ใจกับเรื่องทางจิตวิญญาณ หรือเรื่องทางศาสนธรรมกันเสียเลย และจุดอ่อนอีกอย่างหนึ่งของวิถีคิดในแนวตั้ง

ประการที่สอง ระบบอุตสาหกรรม ที่พัฒนามาจากวิถีคิดในแนวคิด ได้ก่อให้เกิดการแยกเอาบางส่วนบางด้านที่ประกอบเข้าเป็นส่วนเต็ม ออกไปจากตัวมนุษย์ หรือกิจกรรมของมนุษย์ ในขั้นต้นได้แยกเอาเรื่องจิตใจออกไปจากวัตถุ แล้วยกขูดวัตถุขึ้นมาด้วยมีความเชื่อว่า ความมั่งคั่ง พรั่งพร้อมทางวัตถุจะนำมาซึ่งสวรรค์บนดิน ต่อมาได้แยกงานออกจากการใช้เวลาว่าง โดยมองว่า งานเป็นกิจกรรมที่มนุษย์รังเกียจ และต้องการหลีกเลี่ยงให้มากที่สุด แล้วมองว่าการใช้เวลาว่าง เป็นเรื่องของความสุข ที่จะได้จากเรื่องทางวัฒนธรรมและพหุธิปัญญา การแยกงานออกจากการใช้เวลาว่าง ทำให้เกิดความรู้สึกรักขังขึ้นต่อกิจกรรมของมนุษย์ ที่ถูกแบ่งออกเป็นสองอย่าง คืองานและการใช้เวลาว่างอย่างเป็นชาวเป็นด้า ขบวนการนี้ทำให้เกิดระบบอุตสาหกรรมขึ้น โดยพยายามทำให้งานมีประสิทธิภาพที่สุด เพื่อที่มนุษย์โดยส่วนรวมจะได้ทำงานให้น้อยที่สุด ได้มีการคิดค้นการแบ่งงาน (division of labour) และการผลิตแบบมวลชนขึ้น งานจึงกลายเป็นสิ่งที่น่าเบื่อและน่าเกลียดชังอย่างจริง ๆ จัง ๆ ส่วนการใช้เวลาว่าง เนื่องจากเน้นที่จะให้เกิดความสุขแบบกามสุขลึกลาญโยก ก็ค่อย ๆ ถูกพรากจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรม จนในที่สุดการใช้เวลาว่างของมนุษย์จะถูกลดทอนลงเหลือแต่เพียงการบริโภคผลิตภัณฑ์ตลอดจนบริการต่าง ๆ เท่านั้น

ชาญทางด้านนี้เท่านั้น คนงานส่วนใหญ่
 หรือสามัญชนโดยทั่วไปจะต้องอยู่กับงาน
 ที่ไม่มีที่ว่างให้ขบวนการทางศิลปะสอด
 แทรกเข้าไปได้เลย การแยกออกเช่นนี้ทำ
 ให้มนุษย์เกิดความแปลกแยกจากวัสดุที่
 เขากระทำการดัดแปลง เพราะทุกอย่าง
 ถูกกำหนดตายตัวล่วงหน้า เขาไม่ได้มี
 ส่วนที่จะต้องรับผิดชอบโดยตรงต่อผล
 ผลิตนั้นเลย ผิดกับงานช่วงที่ยังมีที่ทางให้
 เขาได้ปลุกปล้ำ ได้เสี่ยง ได้สัมผัสกับ
 แบบแผน และการคลี่คลายขยายตัวของ
 แบบแผนใหม่ ๆ ขบวนการทางศิลปะที่
 จะเปิดมิติของวิถีคิดตามแนวนอนให้แก่
 มนุษย์ถูกพรากออกไป มนุษย์ไม่มีโอกาส
 ได้พัฒนาศักยภาพในทางสร้างสรรค์ ที่
 จะเสาะแสวงหาความงามอันซ่อนเร้นอยู่
 ในศักยภาพของตนได้เลย มนุษย์ย่อมไม่
 มีโอกาสได้พัฒนาขึ้นอย่างครบถ้วนย่อม
 กระแสร่น และใช้ชีวิตไปกันอย่างซัง
 กะตาย จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่สังคมอุตสาหกรรม
 ที่ก้าวหน้าเต็มที่แล้ว ซึ่งประชากร
 มีความพร้อมทางวัตถุ กลับเป็นสังคม
 ที่มีสถิติการฆ่าตัวตายสูงที่สุด

การแยกขบวนการศิลปะออกจาก ขบวนการผลิตของมนุษย์ย่อมมีผลกระทบ ต่อไปยังสิ่งแวดล้อมในส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้น จะเห็นได้ว่า สถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อมตลอดจนวัสดุใช้สอยต่าง ๆ ไม่มีการค้นหาเพื่อสร้างสรรค์ความงามขึ้น อย่างจริงจัง ประโยชน์นิยมเข้าครอบงำจนสิ่งแวดล้อมกลายเป็นกรบกดดินอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้สิ่งแวดล้อมยังขาดความหลากหลายที่จะเกิดมีได้จากการผลิตที่เปิดเนื้อที่ให้แก่ความคิดสร้างสรรค์ ด้วยเหตุนี้ไม่ว่าเราจะไปหิวเมืองไหน ๆ เราก็จะพบกับความน่าเกลียดที่เราได้เห็นในกรุงเทพฯ จะต่างกันแต่เพียงว่าใครจะ น่าเกลียดมากน้อยกว่ากันเท่านั้น และที่น่าเกลียดน้อยนั้นก็อาจจะเป็นเพราะว่า ธรรมชาติยังมีส่วนสร้างสรรค์ สิ่งแวดล้อมมากกว่ามนุษย์นั่นเอง

การแบ่งแยกต่าง ๆ ที่กล่าวมา แม้
รุนแรง และน่าวิตก ก็ไม่ร้ายแรงเท่ากับ

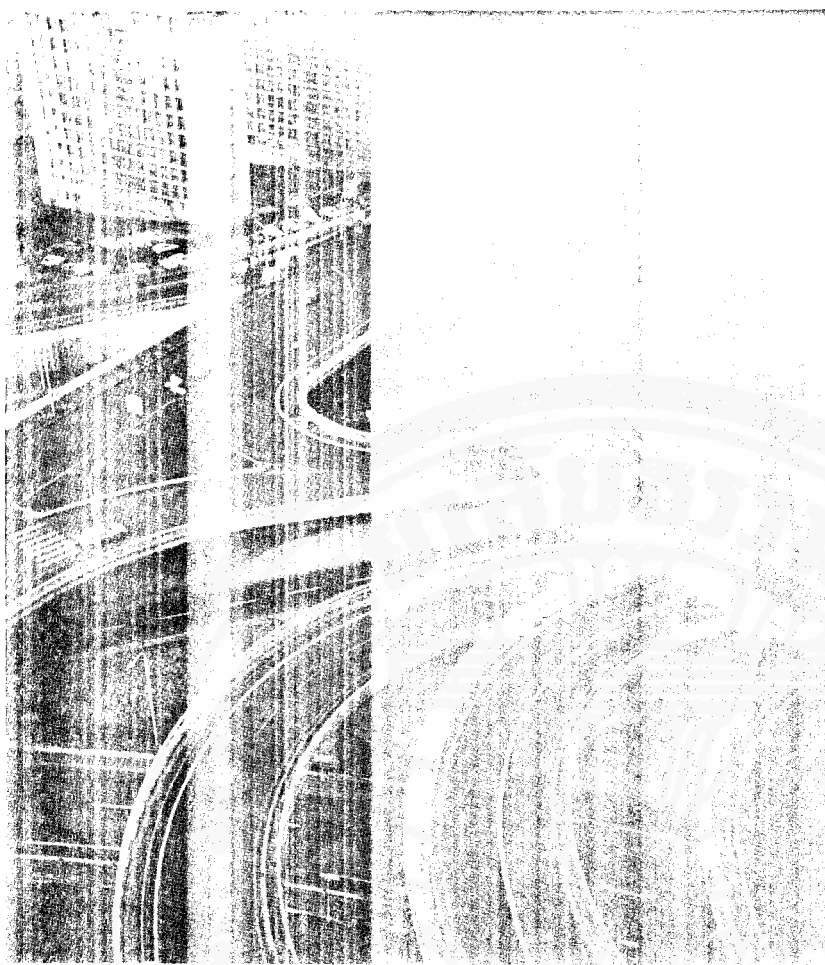
การแบ่งแยกมนุษย์ ออกเป็นสองประเภท คือ ผู้เชี่ยวชาญกับสามัญชน โดยที่พวกแรกจะได้รับอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ทางสังคม และยังมีโอกาสหนีจากชีวิตมวลชนที่น่าเบื่อไปได้บ้าง โดยมีโอกาสได้ทำงานสร้างสรรค์ที่มีวิสัยทัศน์แนวนอนเข้าไปเกี่ยวข้อง มีสิทธิ์ที่จะคิดค้นแบบบ้านของตัวเอง เป็นต้น โดยที่สามัญชนจะต้องอยู่ในบ้านเหมือน ๆ กัน ที่สร้างแบบมวลชน ความแตกต่างระหว่างอภิสิทธิ์ชนของอดีตกับปัจจุบันก็คืออภิสิทธิ์ชนในปัจจุบันเป็นผู้เชี่ยวชาญซึ่งนอกจากจะได้เปรียบทางด้าน การเมือง เศรษฐกิจสังคมแล้ว ผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ยังได้พำนักเอาะไรบางอย่างออกไปจากชีวิตสามัญชน ทำให้สามัญชนต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างแปลกแยกโดยสิ้นเชิงในสภาพสังคมมวลชน ที่อะไรก็เหมือน ๆ กันไปหมด คือนอกจากจะได้พำนักเอาการตัดสินใจทางเศรษฐกิจ และการเมืองออกไปจากสามัญชนแล้ว ผู้เชี่ยวชาญ หรือระบบผู้เชี่ยวชาญยังได้

พำนักเอาความเป็นไปได้ของการพัฒนาทางปัจเจกภาพออกไปจากสามัญชนอีกด้วย และในขบวนการพัฒนาปัจเจกภาพทั้งหลาย ศิลปะเป็นขบวนการอันหนึ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะศิลปะเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม ระหว่างวัตถุกับจิตใจ แรงงานจะสร้างโลกอย่างเดียวหาได้ไม่ แต่แรงงานจะต้องสร้างปัจเจกภาพของมนุษย์ขึ้นด้วย

จะมีความหวังสำหรับสังคมใหม่หรือไม่ การเพ่งโทษสังคมอุตสาหกรรมคูจะมืดทึบ หาแสงสว่างของความหวังไม่ค่อยจะได้ สังคมหลังยุคอุตสาหกรรมจะเป็นเช่นไร ศิลปะจะมีบทบาทอย่างไร ถ้าจะพัฒนาไปตามแบบแผนของระบบอุตสาหกรรมที่เป็นอยู่เราจะเรียกพัฒนาการแบบนั้นว่าเป็นความก้าวหน้าได้หรือไม่ เราจะเอาอะไรเป็นเครื่องวัด พวกที่เชื่อในความก้าวหน้าแบบกลไกคงไม่พอใจแน่ ๆ ถ้าเราจะบอกแก่เขาว่า ความก้าวหน้า ย่อมน่าจะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงแบบ

ด้วยและเมื่อจะเปลี่ยนแปลงแบบนั้น เราก็จะได้ให้ความสนใจกับวิธีคิดตามแนวนอนด้วย เพราะเราก็ได้ให้ความสำคัญกับวิธีคิดตามแนวดิ่งกันมากจนเกินไปพอได้ไปแล้ว และแน่นอนเราจะต้องให้ความสนใจกับขบวนการทางศิลปะตลอดจนการพัฒนาสามัญชนอย่างครบถ้วน

การถอยหลังทางกาลเวลา อาจจะ เป็นการเดินทางหากหาได้หรือไม่ ถ้าจะคิดว่าเวลาเป็นไปแต่เพียงมิติทางเรขาคณิตเท่านั้น เราก็คงจะไม่สามารถสร้างสรรค์ความก้าวหน้าอะไรขึ้นมาได้เสีย เพราะ Absolute Time ของนิวตัน จะมีได้ก็แต่ในโลกของนวนิยายวิทยาศาสตร์เท่านั้น นีล บอร์ นักฟิสิกส์คนสำคัญก็ยังเห็นว่า เต๋า ซึ่งเป็นปรัชญาของจีนโบราณ ยังมีอะไรที่จะให้แก่ฟิสิกส์ สมัยใหม่ได้ เราจะมาเสาะแสวงหาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษของเราอย่างจริงจังสักครั้งหนึ่งได้หรือไม่ หรือเราจะมัวรอให้คนอื่นมาสอน เราว่า บรรพบุรุษของเรามีอะไร

เป็นบ้าง

อารยธรรมตะวันออกก็เช่นเดียว
กับอารยธรรมตะวันตก ตรงที่มีจุดอ่อน
จุดแข็ง โดยอารยธรรมของตะวันออก
นั้น อาศัยวิถีชีวิตตามแบบนอน ขบวนการ
ทางศิลปะ และญาณทัศนะของผู้ปฏิบัติ
ธรรมจึงเต็มไปด้วยอารมณ์จำ และสามารถ
มองโลกได้อย่างรอบด้านอย่างเคารพใน
ธรรมชาติ อย่างไม่เห็นว่ามนุษย์วิเศษ
อยู่แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้นในจักรวาล
เท่า นก ปลา ก็มีสิทธิ์มีเสียงกับเขาด้วย
เหมือนกัน จะเห็นได้ว่าในขณะที่อารย-
ธรรมตะวันตก แยกส่วนออกไปนั้น อารย-
ธรรมตะวันออกรวมเข้ามา แทนที่จะ
เกลียดงานและชอบเวลาว่าง ตะวันออก
จะถือเอางานเป็นเล่น และเอาเล่นเป็นงาน
คือประสานกันเข้ามา จนสามารถชอบได้
ทั้งสองทาง รวมงานกับเล่นแล้ว ยังรวม
ความจำเป็นรูปธรรมกับความจำเป็นนาม
ธรรมเข้าด้วยกัน คือการผลิต กันจะได้
เป็นการรับใช้จิตวิญญาณด้วย ดังที่ท่าน
พุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า การทำงานคือการ
ปฏิบัติธรรม ทั้งนั้นงานจะเป็นการปฏิบัติ

ธรรมได้ คือการละทิ้งใจด้วยจิตว่าง
ธรรมงานจึงมีขึ้นเมื่อใจว่าง และ
ความจริง

ในที่นี้เรายังไม่สามารถที่จะ
เสนอรูปแบบสังคมหลังยุคอุตสาหกรรม
ได้ แต่ใคร่ขอจุดประเด็นไว้ให้ได้ถกเถียง
กันในเรื่องนี้ต่อไปโดยตั้งข้อสงสัยต่อ
แบบแผนแนวคิดเรื่องความก้าวหน้าแบบ
เป็นเส้นตรงไว้มากเป็นพิเศษ เพราะเรา
อาจจะวิ่งดีจริง เร็วจริง แต่ถ้าไม่รู้จักเปลี่ยน
ทิศทางกันเช่นนั้น อาจจะพาเราไปสู่เหว
ลึกก็เป็นได้ และสังคมอุตสาหกรรมที่
ไม่ได้ให้ความสำคัญแก่สามัญชนอย่าง
ที่ เขาก็มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เสมอเรา
ตลอดจน การให้ความสำคัญแก่ศักยภาพ
ของสามัญชนในเรื่องความดีความงาม
ความจริง เราก็จะเป็นได้แต่นักทฤษฎี
ลวงโลก ที่พอใจอยู่กับชีวิตแบบกฎม
อันหาศักดิ์ศรี และความรุ่งโรจน์ใด ๆ ใน
ชีวิตไม่ได้เลย หากมีแต่ชั่วภาพที่จะรับรู้
ได้แต่ความสุขทางร่างกาย ตามมิติแห่ง
ลัทธิประโยชน์นิยมอันหยาบที่สุดเท่านั้น

บรรณานุกรม

- EDWARD DE BONO (1970) **Lateral Thinking**. New York : Pelican Books.
ANANDA K. COOMARASWAMY (1956). **Christian & Oriental Philosophy of Art**. New York : Dover Publications, Inc.
IVAN ILLICH (1981). **Shadow Work**. Boston, London : Marion Boyars.
THOMAS MERTON (1973). **Contemplation in a World of Action**. New York : Doubleday & Company, Inc.
DAVID PYE (1968). **The Nature and Art of Workmanship**. London. Cambridge University Press.
HERBERT READ (1936). **Art and Society**. London : Faber and Faber.
HERBERT READ (1955). **Icon and Idea**. Massachusetts : Harvard University Press.
HERBERT READ (1970). **The Redemption of the Robot**. London : Faber and Faber.
สง่า ลือชาพัฒนพร และอาทร เตชะธาดา (2524) **วิกฤตการณ์ทางเอกลักษณ์ : บทบาทของคนรุ่นใหม่**. กรุงเทพมหานคร : ปาจารย์สาร.
อี เอฟ ซูเมกเกอร์ (2524). **แผนที่ถนนทุกขั้ว**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลด์คิมทอง.
อี เอฟ ซูเมกเกอร์. (2524). **งานกับคุณค่าของชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลด์คิมทอง.